

320 ve kaza geneli için yaklaşık 2000 kişilik bir nüfusa ulaşılabilir (TK, TD, nr. 64).

Fethin üzerinden yarım asır geçmeden Osmanlılar'ın uyguladığı sistemli imar ve iskân sayesinde Larnaka'nın durumunda gözle görülür bir iyileşme olduğunu kaydeden seyyahlar da vardır. Meselâ Henry de Beauvau 1604'te Larnaka'nın önemli bir ihracat limanı haline geldiğini yazar. Pietro della Valle ise (1625) bunlara ilâveten Larnaka'nın Levant'ta en sık uğranılan yerlerin başında geldiğini, burada çok sayıda yabancı tüccarın ve konsolosun yaşadığını kaydeder. Seyyahların da belirttiği gibi başlangıçta emniyetli olmayan küçük liman, fetih sonrasında buraya muhafızlar yerleştirilme suretiyle emniyet altına alınmıştı. Bununla yetinmeyen Osmanlı idaresi, Larnaka'yı her bakımdan geliştirme planları çerçevesinde şehre 1625 yılında bir kale yaptırarak asker yerleştirmişti. Ayrıca şehirdeki konsolos ve tüccarların can ve mal emniyetleri için kendilerine korumalar tahsis edildi. Böylece Larnaka'da ticarî hayat canlandı, şehre yoğun bir yabancı akını başladı, nüfus ve refah seviyesi yükseldi. 1683'te Larnaka'ya uğrayan Van Bruyn, şehirde çok sayıda Frank tüccarı bulunduğunu kaydettikten sonra çevredeki tuzlaların iyi işletildiğini ve çok miktarda tuz ihraç edildiğini belirtir. Ancak salgın hastalık gibi sebeplerle bu gelişmenin zaman zaman kesintiye uğradığı anlaşılmaktadır. Nitekim XVII. yüzyılın sonlarında buraya gelen Dapper, Mr. Robert ve Pococke gibi, tuz madenlerinin gerilemekte olduğunu ve limanın salgın hastalıklar sebebiyle tehlikeli bir hal aldığını kaydeden seyyahlar da az değildir. Bununla birlikte salgın hastalık ve haşerata karşı yapılan mücadelenin başarılı olması, özellikle 1746'da şehre muhassıl Ebûbekir Paşa tarafından su getirilmesiyle Larnaka, her şeye rağmen XX. yüzyıl başlarına kadar adanın en önemli limanı ve konsolosların ikametgâh yeri olma özelliğini korumuştur.

Fetihten sonra şehrin önem kazanmasında ve nüfusunun hem etnik hem dinî açıdan çeşitlenmesinde şüphesiz Osmanlılar'ın Larnaka'ya yönelik iskân siyasetlerinin büyük rolü olmuştur. Magosa'nın alınması üzerine buradan çıkarılan Katolikler ile Anadolu'dan getirilen Türkler'in bir kısmı Larnaka'ya yerleştirildi. XIX. yüzyıl ortalarına kadar nüfusun etnik ve dinî yapısı hakkında sağlıklı bilgiler bulunmamakla birlikte seyahatnâmelerle şer'iyye sicillerindeki kayıtlar şehrin çok kozmopolit bir yapıya sahip olduğunu gösterir. 1850'de yapılan bir sayımda Lar-

naka'da 849 müslüman, 2426 gayri müslim hâne bulunduğu belirlenmiştir. Bu tarihten sonra da şehrin nüfusu sürekli artmış ve 1960'ta 58.619'a ulaşmış olup bunun 12.630 kadarı Türk idi. Türkler'in hemen tamamı 1974 yılından sonra adanın kuzey kesimlerine göç etmiştir. 1999 tahminine göre Larnaka'nın nüfusu 69.000'dir.

Nüfusun dinî ve etnik bakımdan çeşitlenmesinin ardından Larnaka'nın sosyal hayatı oldukça ilginç bir hal almıştır. Konsolosların yaptırdığı ve seyyahların gıptaıyla söz ettiği lüks mâlikâneler ve buradaki yaşantı zaman zaman müslüman halk arasında tepkilere yol açmıştır. Larnaka, Lefkoşe'den sonra hıristiyan ve müslümanların iç içe yaşadığı ve en çok ilişkide bulunduğu yerlerden biri olmuştur. Yerli halk ile yabancı devletlerin temsilcileri arasında da yoğun bir sosyal ve ekonomik ilişkinin varlığı dikkati çeker. Meselâ buradaki balyoslar, yasak olmasına rağmen zaman zaman yerli halka faizle borç verdiklerinden ihtilâflar yaşanmış ve mahkeme önüne çıkmışlardır. Ticaret mahkemesi kuruluncaya kadar bazan Larnaka kadî nâibine, bazan da Lefkoşe'deki kadîya intikal eden bu davalar balyosların cezalandırılmasına ve dolayısıyla devletlerarası anlaşmazlıklara yol açmıştır. Yine Osmanlı döneminde adada çıkan bazı isyanlarda yer yer konsolosların tahriklerinin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Mora isyanında Larnaka'daki konsolos ve Rumlar'ın rolleri bilinmektedir. Buradaki İngiliz ve özellikle Rus konsoloslarının Osmanlı aleyhtarı hareketleri sürekli biçimde destekledikleri belirtilmektedir.

Larnaka adanın dışarıyla bağlantısını sağlayan önemli bir tarım, ticaret, sanayi, turizm ve liman şehri olarak gerek Magosa'nın askerî bir karargâh gibi kullanılması ve yabancıların buradan çıkarılması, gerekse Kıbrıs valisinin doğrudan kontrolü dışında bulunması gibi sebeplerle konsoloslarla ticaret ataşeleri için yeni bir iş merkezi haline gelmiştir. Nitekim İngiltere, Fransa, Venedik, Felemenk Cumhuriyeti, Rusya, Avusturya, Toskana, Ragusa ve İskandinavya ülkelerinin konsolosları buraya yerleşmiş, böylece Larnaka'nın ticarî hayatı oldukça canlanmıştır. Bundan dolayı Kıbrıs'ta 1854'te kurulan ilk milletlerarası ticaret mahkemesi burada faaliyete geçmiştir. Larnaka'nın bu konumu diğer alanlarda olduğu gibi eğitim faaliyetlerine de yansımıştır. Eldeki bilgiler, 1571-1600 yıllarında Larnaka'da

masrafları devlet tarafından karşılanan Larnaka Zuhûrî Sibyan Mektebi'nden başka yedi adet daha sibyan mektebi bulunduğunu, bu sayının XIX. yüzyıl boyunca artarak yirmiyeye ulaştığını gösterir. Yönetimin 1878'de İngilizler'e devri esnasında Larnaka'daki yirmi okuldan on ikisinin hıristiyan okulu olduğu tesbit edilmiştir. Ayrıca XIX. yüzyıldan itibaren Larnaka'da birkaç misyoner okulu faaliyete geçmiştir.

Larnaka'nın ekonomisinde tarım ürünleri, tuzlalar ve liman hizmetleri önemli bir yer tutmaktaydı. İlk tahrir göre üretilen 1725 kile arpa (10.350 akçe) ve 385 kile buğdayın (4620 akçe) şehir ekonomisi içindeki payı % 51 civarındaydı. Sınırlı miktarda keten de (750 demet) üretilmekte ve bundan 1500 akçe gelir sağlanmaktaydı. İpek ve diğer tarım ürünleriyle beraber Larnaka köylüsü toplam 17.500 akçe değerinde ürün kaldırıyordu. Tuzlalar 100.000 akçe gelir getirirken gümrük, kapan, pazar bacı ve ihtisab gibi vergiler 12.500 akçeye ulaşmaktaydı (TK, TD, nr. 64). Sonraki yıllarda Larnaka Limanı'ndan yapılan tuz, keten, pamuk, ipek, tütün, keçi boynuzu ve şarap ihracatı şehrin gümrük gelirlerini daha da arttırmıştır. Osmanlı döneminin ardından tarımsal ürünlerde fazla çeşitlenme olmamakla birlikte yapılan iyileştirmelerle tuz üretimi, balıkçılık, meyvecilik, sebze ve meyve konserveciliği gelişmiştir. Ayrıca sigara, deri ve lastik kaplama fabrikaları da hizmete sokulmuştur. Ancak bugünlerde petrol ithalâtı, "off-shore" bankacılık ve turizm en önemli sektörler arasına girmiştir. Larnaka burada bulunan İngiliz askerî üssü, Lefkoşe-Larnaka karayolu, havaalanı ve elektrik santrali sayesinde stratejik önemini günümüzde de korumaktadır.

Muâviye'nin Kıbrıs seferine katılan Ümmü Harâm'ın defnedildiği yerde prehistotrik üç büyük taşla yapılan türbe ile yanında 1760 yılında kurulan Tûrâbî Tekkesi ve 1816'da Kıbrıs muhassılı Seyyid Mehmed Emin'in yaptırdığı cami müslümanlar için önemli ziyaretgâh durumundadır (bk. HALA SULTAN TEKKESİ). Larnaka'da Osmanlı dönemine ait diğer yapılar arasında ulucami, Seyyid Ahmed Camii ve bazı çeşmelerle Ebûbekir Paşa tarafından yaptırılan su kemerleriyle kale anılabilir (bk. KIBRIS [Mimarî]).

BİBLİYOGRAFYA :

TK, TD, nr. 64; BA, Askeriye, nr. 8743; BA, Rûznâmçe, nr. 1499, 1560; BA, A.NŞT, nr. 1258, 1262, 1355, 1383, 1421, 1422, 1424, 1438, 1441, 1442, 1444; BA, A.DVN, nr. 793; C. D.

Cobham, *Excerpta Cypria: Materials for a History of Cyprus, with an Appendix on the Bibliography of Cyprus*, Cambridge 1908, tür.yer.; G. Mariti, *Travels in the Island of Cyprus*, Cambridge 1909, tür.yer.; R. J. H. Jenkins, "Cyprus Between Byzantium and Islam, A.D. 688-965", *Studies Presented to David Moore Robinson* (ed. G. E. Mylonas – D. Raymond), St. Louis 1953, II, 1006-1014; Halil Fikret Alasya, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, Ankara 1964, tür.yer.; Th. Papadopoulos, *Social and Historical Data on Population (1570-1881), Texts and Studies of the History of Cyprus*, Nicosia 1965, I, tür.yer.; Nejat Göyünç, "Türk Hizmetine Giren Bazı Kıbrıs Müdafileri", *Milli Tarih Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi: Türk Heyeti Tebliğleri*, Ankara 1971, s. 105-107; Mustafa Haşim Altan, *Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi: 1571-1974*, Girne 1986, I-II, tür.yer.; a.mlf. v.dğr., "Archival Materials and Research Facilities in the Cyprus Turkish Federated State: Ottoman Empire, British Empire, Cyprus Republic", *IJMES*, VIII (1977), s. 29-42; H. J. Kornrumpf, *An Historical Gazetteer of Cyprus (1850-1987) with Notes on Population*, Frankfurt 1990, tür.yer.; J. Merkelbach, *Die Prokollen des Kadimantes Nicosia aus den Jahren 1105/06 (1693-1695): Übersetzung und Kommentierung*, Frankfurt 1991, tür.yer.; R. C. Jennings, *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640*, New York-London 1993, tür.yer.; a.mlf., "The Population, Taxation and Wealth in the Cities and Villages of Cyprus, According to the Detailed Population Survey (Defter-i Mufassal) of 1572", *JTS*, X (1986), s. 175-191; a.mlf., "Black Slaves and Free Blacks in the Cities and Villages of Cyprus, 1590-1640", *JESHO*, XXX (1987), s. 286-301; a.mlf., "Locust Problem in Cyprus", *BSOAS*, LI/2 (1988), s. 279-313; Yusuf Halaçoğlu, "Settlement Policies in Cyprus During the Ottoman Period", *Cyprus International Symposium on Her Past and Present*, Ankara 1994, s. 49-52; İdris Bostan, "Kıbrıs Seferi Günlüğü ve Osmanlı Donanmasının Sefer Güzergâhı", *Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi* (haz. Ali Ahmetbeyoğlu – Erhan Afyoncu), İstanbul 2001, s. 24; Halil Sahillioğlu, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ın İlk Yılı Bütçesi", *TTK Belgeler*, IV/7-8 (1967), s. 1-34; Kemal Çiçek, "Living Together: Muslim-Christian Relations in Eighteenth-Century Cyprus as Reflected by the Shari'a Court Records", *Islam and Christian-Muslim Relations*, IV/1, Birmingham 1993, s. 36-64; a.mlf., "Osmanlılar ve Zimmiler: Papa Pavlos'un İslama Hakareti ya da Renklere İsyanı", *Toplumsal Tarih*, V/25, İstanbul 1996, s. 28-33; a.mlf., "Osmanlı Devletinde Yabancı Konsolosluk Tercümanları", *TT*, XXV/146 (1996), s. 17-23.

KEMAL ÇİÇEK

LÂT (لَات)

İslâm öncesi

Arap toplumundaki putlardan biri.

İslâm'dan önce Arap çok tanrıcılığında, üstün bir varlıkla (Allah) insanlar arasında aracılık işlevi yüklenmiş olan ikinci derecedeki tanrılardan biri de Lât adı verilen

puttur. Lât kelimesinin iki farklı etimolojisi söz konusu edilmektedir. Arap müellifleri Lât adını "kırıp ezmek, karıştırmak, yoğurmak" anlamındaki *lett* kökünden türetmektedir. Arapça'da özellikle arpa, nâdiren de buğday ununu su veya yağla karıştırmaya "lette's-sevîk", bu işi yapana da "lât" denilmektedir. Rivayetlere göre, bu şekilde hazırladığı yemeği Tâif'teki bir kayanın yanında orayı ziyarete gelenlere ikram etmeyi âdet haline getiren bir kişi Lât diye adlandırılmış, ölünce de kabri ziyaret yeri haline gelmiş ve kendisine tapınılmıştır. Bu kişinin Sakifli olduğu ve Amr b. Luhay tarafından putlaştırıldığı veya Amr b. Luhay'ın kendisi olduğu da nakledilmektedir. İbnü'l-Kelbî ise Tâif'teki kayanın yanında buğday dövmeyi âdet edinmiş bir yahudiden bahsetmektedir (*Lisânü'l-Arab*, "İtt" md.; *Kitâbü'l-Eşnâm*, s. 14, not 166).

Menât ve Uzzâ gibi Lât da Kudüs mâbedine Manasse tarafından konulan (II. Krallar, 21/7) ve Yoşiya tarafından yıktırılan (II. Krallar, 23/6-7) kıskançlık putu As-tarte'nin şekillerinden (avatar) biridir; aynı unvan Ugarit metinlerinde Aşera için söz konusudur. Bu husus dikkate alındığında arpa veya buğday unundan yiyecek şeyler yapma işi, Eski Ahid'deki "kıskançlık takdimesi" adı verilen ve sadece arpa unundan yapılan bir İbrânî uygulamasını (Sayılar, 5/15) hatırlatmaktadır (T. Fahd, *Le panthéon*, s. 112). Tanrıya tereyağı, un veya tahıldan mâmul takdimelerin sunulması Sâmi geleneğinde bilinmektedir. Sunağın bekçisi (sâdin) bu tür malzemelerden yiyecekler yapıyor ve kutsal yemeğe iştirakin bir sembolü olmak üzere ziyaretçilere ikram ediyor yahut satıyordu. Dolayısıyla Tâif'teki kutsal kayanın yanında yerleşmiş, kendisine getirilen kadınların suçluluk veya suçsuzluğunu tesbit için bu uygulamayı yapan bir yahudi kohen ya da bir Arap kâhın düşünülebilir. Takdim edilen arpa unundan bir avuç ateşe atılıyor, kalanıyla da din adamı yolculara satmak veya vermek üzere pide yahut başka yiyecek yapıyordu (böyle bir uygulama için bk. Heysemî, IX, 264-265).

İkinci etimolojiye göre lât kelimesi "tanrıça" anlamına gelen "el-ilâhe"nin bozulmuş şeklidir veya Allah lafzının sonundaki he harfi kaldırılarak yerine müenneslik eki olan tâ harfi getirilmek suretiyle oluşturulmuştur (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "Lât" md.). Fakat Lât için Rabbe veya Tâğîye denildiği halde ilâhe sıfatı hiç kullanılmamakta, özellikle şiiirde ilâhlaş-

tırılan güneş ilâhe diye nitelenmektedir. Diğer taraftan Lât ile el-ilâhe arasında bir türetme ilişkisinin bulunmadığı, ayrıca sonundaki tâ harfinin müenneslik takısı olmayıp kelimenin asıl harflerinden olduğu gerekçesiyle bu etimolojilere karşı çıkılmaktadır. Lât kelimesinin Akkadca'daki Tanrı ismi El'in müennesi olan İlat'ın bir varyantı olduğu da düşünülebilir; ancak ilâhe gibi İlat'ın da güneşle (şems) ay-nileştirilmesine karşılık Lât'ın güneşle ilgili bir özelliği yoktur. Lât kelimesi Herodot'ta Alilat, Akkadca metinlerde Al-la-tum şeklinde geçmekte, ayrıca Safevî, Palmir ve Ârâmî metinlerinde yer almaktadır (*El²* [Fr.], V, 697). Kelimenin Arapça'da "yönelmek" anlamındaki *leyy* kökünden geldiği, insanlar ona yöneldikleri, onu tavaf ettikleri için bu ismi aldığı da ileri sürülmekte (Zemahşerî, V, 641), daha başka etimolojilerden de söz edilmektedir (Râzî, XXVIII, 295, 297).

Etimolojisi ne olursa olsun İslâm öncesi Arap toplumunda Menât ve Uzzâ ile birlikte Lât en çok saygı gören putlardandı. Lât, Semûd kavminin soyundan gelen Sakifliler'in putu idi ve Mekke'den tapınağının bulunduğu Tâif'e, el-Batrâ'dan (Petra) Hîre'ye, Halep'ten Tedmür'e (Palmira) kadar Yakındoğu coğrafyasının her yerinde kendisine saygı gösteriliyordu. Bulduğu çevreye göre farklı şekiller alıyor, Tâif'te kare biçiminde beyaz bir taşla, Tedmür'de gerçek bir kraliçe heykeliyle, hat-ta kılılı vücutlu, buruşuk aslan burunlu, yırtıcı kuş kanatlı ve ayaklı, elinde yılan olan bir kadın şeklinde tasvir ediliyor (Maspero, I, 691; Sourdel, s. 73), Helenistik etkiyle Astarte gibi bir deniz veya Athena gibi bir savaş ilâhesi haline dönüşüyordu (Fahd, *L'Arabie préislamique*, s. 404).

En ilkel şekliyle Hicaz'da bulunan Lât sadece, altında hediyelerin muhafaza edildiği bir çukur bulunan dört köşe, nakışlı, beyaz bir kaya parçası şeklinde tasvir ediliyordu. Buraya Lât'ın bekçiliğini yapan Sakif kabilesinden Attâb b. Mâlik oğulları, tıpkı Kâbe gibi üzerinde örtü bulunan ve "beytül-r-rabbe" denilen bir bina yapmışlardı, ayrıca mâbedin görevlileri ve bekçileri vardı. Kureys'le birlikte bütün Araplar'ın tâzim ettiği Lât'a ait Hicaz'ın değişik yerlerinde sunaklar mevcuttu; bunlardan biri de Nahle'de bulunuyordu. Sakifliler'in her seferden dönüşte öncelikle ziyaret ettikleri bu mâbede gelenler sadece kurban takdimiyle yetinmiyor, tavaf da yapıyorlardı. Lât'ın tapınağının bulunduğu vadide Mekke'deki Harem'e teka-